

maga után is, egész nemzedékeken át hagyományozta rajongó lelkesedését. Ő ébresztette rá olvasóit a balladák sötét pompájával, a dalok friss kedvességével s a mesék bűbájával a paraszti alkotások szépségére.

Egyházi jellegű iratai — sajnos — alig vannak a drága emlékü népköltési hagyatéksomóban, melyet özvegye válogatás nélkül küldött fel Pestre a sorozat szerkesztőinek. Azok is csak paptársai szabványos gyászbeszédei, prédikációtöredékei.

Halálának századik évfordulója alkalmából bizonyára felújítták a nagy unitárius püspök emlékét, s legjobb előadóink fogják szavalni és énekelni gyűjteményének sok szép darabját, de magunk részéről is jóleső érzéssel tartjuk emlékezetünkben, akik csak szerencsések voltunk hagyatékát forgatni, kiadni.

Dr. GERGELY PÁL

KRIZA JÁNOS MINT KOLOZSVÁRI LELKÉSZ (1835—1861)

1 A kolozsvári unitárius egyházközség a múlt század negyedik évtizedének elején súlyos anyagi gondokkal küzdött. A napóleoni háborúkat követő pénzürtéktelenedést még kiheverni sem tudta, amikor a templom boltozata annyira megrepedezett, hogy már-már életveszélyessé tette a templomlátogatást. Sok töprengés és tanácskozás után 1831. április 2-án Alföldi Antal helybeli pallérral egyezséget kötöttek, aki 6000 rénus forintért (Rft.) vállalta a munkálatok elvégzését. A három évig tartott javítás összesen 10 079 Rft-ba került.¹ Az egyházközség a pénz nagy részét kölcsön vette fel, s ez okozta, hogy a lelkészi fizetést rendszertelenül, megkésve tudták folyósítani. A panaszok megszüntetését és a nehéz helyzet áthidalását célozta a keblitanácsnak az a terve, hogy az addigi két lelkész helyett csak egyet tartson, akit jobban megfizethet.² A betegeskedő és szolgálatképtelen Fűzi Jánost lemondásra szólították fel. Sándor István, aki 1829. aug. 1-től volt másodlelkész, egyedül maradt.³ Szolgálatát elvégezni azonban nem tudta, s így már 1832. június 24-én káplánt (segédpapot) alkalmaztak Egyed Mózes személyében.⁴

Már a templomjavítás megkezdése előtt Nagy Lázár keblitanácsos azt javasolta, hogy: „a kollégiumi ifjak közül tanári ajánlás mellett arra alkalmas és hajlandó fiatalot küldjenek fel Bécsbe, s ha lehet, még fellyebb is, hogy magát néhány esztendő alatt a Kolozsvári műveltséghez képest lehető minél tudományosabb módon qualificalván, az után a szükség esetében itteni Ecclesiánkban functióba jöhessen.”⁵ A keblitanács ezt az indítványt azzal fogadta el, hogy tisztázni kell, mennyi fizetést tudnak majd biztosítani a papnak, s mi legyen a módja „a legjobban található választásnak“.

Augusztus 31-én a közgyűlés is a „jó célzatú indítványt“ elfogadta. Megállapította, hogy a kiküldendőnek legalább évi 500 ezüst Rft költség szükséges. A megajánlt adományok szaporítására biztosokat küldött ki Pákei Lajos, Ketskeméti Márton, Ajtai Károly és Koncz József személyében.⁶

1835. februárjában a keblitanács kiküldte a két gondnokot, hogy a kollégiumi ifjak közül a papságra alkalmasokat a tantestület útján „ki-tudakozván, azokat rendre a praedikálásra szólíttassák fel.“⁷ Itt kapcsolódik össze az egyházközség élete a Kriza Jánoséval. Jó hónap múlva, március közepén tartott gyűlésben Istváni János kurátor előterjesztette: „míserént mások között és felett egy Kriza János nevezetű deákot értvén lenni inkább Akadémiára küldhetőnek — ennek kellene prédikázióit hallani. Végzet. Találtassék meg a T. Rector Professor Úr Kriza Jánosnak prédikáltatása aránt.“⁸ A következő vasárnapok valamelyikén Kriza meg is tartotta bemutatkozó prédikációját. 1835. május 24-én egyházközségi közgyűlést tartanak, ahol egyetlen pontként a lelkészválasztás szerepelt. Kriza János deák 46, Gyöngyösi István segédpap 11, és Gál Ábel kántor 2 szavazatot kapott.⁹

2 Kriza János kolozsvári lelkészége a májusi választással kezdődik. 1835. szeptember 9-én, külföldre indulása előtt írásba adja az Adattárban közölt kötelezvényét. Hasonló kötelezvényt adnak az eklézsia nevében is, melyben mind a tanulmányi költségek fedezését, mind a lelkési fizetés összegét rögzítik. Mátéfi József gondnok szeptember 20-án már az egyházközségi közgyűlésnek jelenti, hogy Kriza elindult az akadémiára, és 300 Rft-ot átadott neki.¹⁰

Kriza két évre terjedő berlini tanulmányútja idején hét levelet küldött az egyházközségnek. Ezek közül hat Mátéfi József gondnoknak van címezve, egy pedig az egyházközségnek.¹¹ A gondnok 1843. március 25-én keltezett számadásából¹² tudjuk, hogy mindenik levélre válaszolt, sőt még azt is, hogy a levelek portókötségét is ő hordozta, amennyiben Kriza leveleinek kiváltására levelenként 29 krajcárt, a sajátjának postázására 28 krajcárt fizetett ki. Kriza leveleiben beszámolt tanulmányairól, a vallást érintő újságokról, hírekről és próbálkozásáról, hogy az angol unitáriusokkal kapcsolatba lépjen. E levelek tiszta tükrei annak a komolyságnak, mellyel lelkési kötelezettsége teljesítésére igyekezett felkészülni.

Azalatt itthon, az egyházközség életében a gondok, bajok szaporodtak. A Kriza megválasztásával mellőzöttek érzett Sándor István 1835. novemberében arra kérte a keblitanácsot, „hogy az akadémizáns pap hazaérkezéséig is valamely külső jó papi nyílás [állás, hivatal] adná elő magát oda elmeheessen“¹³. A keblitanács teljes szabadságot adott a kérelmezőnek az elmenetelre, azt is megígérte, hogy illendően fog róla gondoskodni, ha Kriza visszaérkezte után is helyben maradna. A kérés teljesítése azonban nem jelentett nyugvópontot, sőt a dolog annyira elmérgesedett, hogy a következő év februárjában az egyházközségi közgyűlés nemcsak megsemmisítette a keblitanács határozatát, de egyúttal arra is kérte a Képviselő Tanácsot, hogy Sándor István lelkészt haladék nélkül más gyülekezetbe helyezze át.¹⁴

Helyébe főpappnak Körmőczy János püspök 1835. március 20-án Molnos Dávid egyházi főjegyzőt, első káplánnak pedig Gyöngyösi Istvánt nevezi ki. Az 1836. évi nagy kolerajárványban Molnos meghalt

helyébe augusztus 20-án a püspök Székely Miklós tanárt rendelte, akit év végén Körmöczi püspök halála folytán a Képviselő Tanács püspöki adminisztrátorsággal bízott meg. Székely Miklós maga helyett Székely Sándort, a teológia professzorát nevezte ki főpapnak Kriza hazaérkezéig. A gyors személyváltozások nem érintették lényegesen a gyülekezeti életet, hisz a tényleges munkát Gyöngyösi István első káplán végezte. Amikor az egyházközség a püspöki leiratból tudomásul vette, hogy Gyöngyösi 1837 Szent György napjától (ápr. 24.) a tordai egyházközségbe nyert lelkészi kinevezést, elhatározták Kriza hazatérésének megsürgetését.¹⁵

Kriza 1837. augusztus 18-án Berlinből írt utolsó levelében mind betegségét, mind pénzhiányát jelzi, valamint azt a szándékát is, hogy hazatérő útjában Bécsben szándékszik addig maradni, amíg két ruhát csináltathat magának.

Jellemző az egyházközség lelkes hangulatára, hogy lelkésze illő fogadására egy szoba bebútorozását határozták el.¹⁶

Kriza János hazaérkezése a két és fél év óta lelkészére váró gyülekezetnek nagy örömet jelentett, amint azt Pákei Lajos keblitanácsosnak barátjához, Körmöczi Józsefhez (az elhunyt püspök fiához) 1837. október 14-én írt leveléből olvassuk: „Az ifjú sokat qualificalta magát, nyájos és kellemetes magaviseletű, mi okon nagy reménységünk van, hogy benne azt, kit óhajtottunk, feltalálандjuk.“¹⁷

Kriza berlini tanulmányútjának fejezetét nem zárhatjuk le addig, míg meg nem nézzük annak anyagi vonatkozásait. Már említettük, hogy 1834. augusztusában küldték ki a collectorokat (gyűjtőket). A gyűjtők Mátéfi József számadó gondnoknak adták át a pénzt.¹⁸ E számadások szerint adtak összesen 1100 Rft-ot és 43 krajcárt. Mátéfi gondnok Krizának adott, illetve küldött 1056 Rft-ot. A pénzküldemények dija az összeg 20%-a. A tanulmányi útra indulónak 400 Frt-ot ígértek, a valóságban 500-nál is többet adtak. A gyűjtőíveket vizsgálva, meggyőződésünk, hogy kevés egyháztag volt akkor Kolozsváron, aki ne járult volna hozzá e nemes ügy sikeréhez.

3 Az egyházközség öröme a szeretet és áldozat újabb jegyében nyilvánult meg. Istvánfi János gondnok többek véleményét tolmácsolta az 1837. október 30-án tartott gyűlésben, amikor az új pap számára egy palást készítését javasolta, amit egyhangúlag elfogadtak.¹⁹

Kriza önéletrajzában többek közt azt írja: „... 1837-ben ősszel hazajövén egész esztendeig tartott nyavalyáskodásom, melyből leginkább a vízgyógyás a borszéki borvíz használata üdített fel úgy, hogy 1838 ősszel hozzákezdhettem a kolosvári papi hivatalhoz.“²⁰ Akik Kriza életével és munkásságával foglalkoztak, lelkészi működésének kezdetét általánosan az egy évig tartó betegeskedés utánra teszik. A valóságban 1837. nov. elején szolgálatait megkezdte. Id. Fekete Pál pénztáros számára készített vagyonösszesítő és átadó levélben ezeket olvassuk: „Az ecclesia szolgálóinak fizetések: Rendes Pap Tiszt. Kriza János Úrnak, az Akademiara menete előtt velle kötött contractus szerént, de dato 9-o Septembris 835, az évenkénti fizetése csak az Eccla pénztárából 300 vforintokban állítatott — meg es kezdette hivatalát 1-ma Nov. 837...“²¹ Kriza ekkor csak egy hónapig szolgált, mivel a betegség végül is ágyba döntötte. A Gyöngyösi helyét 1837. május 1-től elfoglaló Bedő Lajos segédpap 1838 januárjában kérést terjesztett a keblitanács elé, melyben fi-

zetésének emelését kérte, azon oknál fogva, hogy Kriza János betegeskedése miatt a lelkészi szolgálatokat egyedül végzi. Az ez ügyben felkeresett Kriza nem ellenzi, hogy évi fizetéséből 200 Rft-ot a segédpapnak adjanak. Ennek alapján meghatározzák, hogy 1837. december elsejétől kezdődően Bedő Lajosnak a 200 Frt-nak megfelelő havi részarányt a pénztáros fizesse ki.²² Szeptember 1-től Kriza szolgálatát már végzi s az elkövetkező két évtizedben a fentihez hasonló súlyosabb betegeskedése nem fordul elő.

A gyülekezet ugyanakkor aggodalmaktól eltelten keresett megoldást a váratlan helyzetben. Az 1838. aug. 18-ra Tordára összehívott zsinatra kijelölt képviselőket utasították, hogy a zsinat közbenjárásával találjanak módot a második papság felállítására.²³ Az adott utasítással nem elégszenek meg, hanem Mátéfi József gondnok és Gyulay József jegyző aláírásával egy folyamodványt szerkesztenek, melyhez „A Kolozsvári Nemes Unitaria Ekklesia activ és passiv jelen Állapotjának általános kimutatását”²⁴ csatolják. Az egyházközség vagyoni helyzete csak egy lelkész fizetését bírja meg, egy második papnak fél fizetést tudna adni, amennyiben a másik felet az egyetemes egyház biztosítaná. A kérést illetően 1840-ben a bölöni zsinaton döntenek, mely szerint a vallásközség nem tud segítséget adni az egyházközségnek.²⁵

E kérdés 1846-ban újra napirendre került. Június 28-án a Kolozsvárt tartott főtanácsi gyűlésen beiktatták Székely Sándor püspököt, és ez alkalommal indítványozták a püspöki titkári állás létesítését, összekapcsolva a kolozsvári másodlelkészséggel. Kérik e tervhez az egyházközség választ.²⁶ Hosszas tanácskozások után 1847 augusztusában az egyházközségi közgyűlés egyhangúlag döntött, és elutasította a két állásnak összekapcsolását.²⁷ Megoldást a következő évek sem hoztak, sőt az általános helyzet romlásával 1850-ben nyolc hónapig minden munkát egyedül Kriza végzett. 1851 márciusában Kriza levélben kéri a keblitanácsot, hogy ezért a szolgálatért, melyben a segédpapságot is vitte szó nélkül, a méltányosság és az életdrágaság tekintetéből valamelyes öszszeggel kárpótolják. Az egyházközség közgyűlése elismerte a kérés jogosságát, de tekintve az eklézsiánknak „szűkült állását”, csupán 20 pengő forintot szavazott meg.²⁸

A másodpapság kérdését és általában az egyházközség anyagi ügyeit az ötvenes évek vége felé kedvezően oldották meg. 1858. február 7-én az egyházközségi közgyűlés kimondotta az addigi papi és kántori kepefizetési rendszer eltörlését, és az önkéntes kepe megváltás bevezetését. 1859. január elsejétől lényegesen megemelt fizetést kapott mind a lelkész, mind a kántor, valamint a két másodlelkész is.²⁹

Kriza lelkészi állásának egy újabb fejezetéhez érkeztünk: ez főiskolai tanársága. Már az 1840-es bölöni zsinaton ideiglenesen megbízták a teológiai tárgyak tanításával. Még 1845-ben a homoródalmási zsinati gyűlésen is csak ideiglenes kinevezést adtak.³⁰ Mikor először kinevezték tanárrá, Kriza 1840. szeptember 20-án az egyházközség hozzájárulását és helyeslését kérte. Az ekkor hozott határozat nem más, mint a kolozsvári egyházközség teljes függetlenségének nyilatkozata, egyben a lelkészi munka figyelemre méltó megfogalmazása. Mindenekelőtt hangsúlyozzák, hogy pénzbeli áldozathozataluk, melyet önkéntesen adtak össze külső segítség nélkül, hordozták a tanulmányút költségeit. A lelkész idejét, tapasztalása és tanulása gyümölcseit nem másnak, hanem a gyülekezetnek kell szentelnie. Ezért a papság semmi más hivatalhoz nem hasonlít-

ható, nincs kimért ideje, kiszabott kötelessége, mert határtalan és munkaköre végtelen. Különösen az anyaegyházköztség papjának kötelessége kétszeres erőfeszítéssel végezni szolgálatát, hogy mindenki büszke legyen rá.³¹

Elteltekintve a tanárság körüli nézeteltéréstől és az évekig tartó huzavonától, Kriza lelkészi működésével a „szíveken keresztül“ magához láncolta a híveket és a vezetőket. Jellemző erre a bensőséges kapcsolatra a keblitanácsosság kérdése. A kolozsvári unitárius egyházköztség keblitanácsában a gondnok elnöklete mellett csak a választott világiaknak volt joga a tanácskozásokon megjelenni. 1843. dec. 27-én a keblitanács gyűlésben elfogadták, hogy a körülményekre való tekintettel mindkét tiszteletest (Kriza János lelkész és Máté András kántort) hívják meg tanácsosnak.³² Bár a határozat megtörtént, Kriza először csak 1848. december 3-án jelent meg a keblitanács gyűlésén.³³

A mában gyökerező életszemléletünk néha csodálkozva vesz tudomásul egyes múltbeli eseményeket. Ilyen többek közt a keblitanács elsődleges szerepe az egyházközség életében. Ugyanis a gondnokok és tanácsosok a „tiszteletes papokat“ hosszú ideig a tanácsba nem engedték be, mivel „nekik ott helyek nincsen“.³⁴ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a keblitanács nemcsak anyagi ügyekkel foglalkozott, de a vallásos élet minden jelenségét élénk figyelemmel kísérte, és a hiányosságok észlelése esetén lelkészét tanáccsal, sőt utasítással látta el. Tekintsünk meg egy-egy ilyen esetet, melyek szorosan Kriza lelkészségéhez kapcsolódnak.

1842-ben figyelmeztetik Krizát a régi jó szokás elmaradására, arra ti., hogy a sátoros ünnepek harmadnapján bárki prédikáljon is, az ünnepet záró imát a rendes lelkésznek kell elvégezni.³⁵

Ugyanebben az évben a keblitanács megállapítja, hogy az anyakönyveket a régebbi lelkészek nem vezették pontosan, és ajánlják Kriza Jánosnak, hogy ezeket megvizsgálva igyekezzen a hiányos bejegyzéseket a valóságnak megfelelően pótolni.³⁶

Végül itt említjük meg az egyházköztség két harangját, ezekről az 1849. március 4-én tartott keblitanács gyűlésen tárgyaltak. A gyűlésen megjelent Székely Sándor püspök is. Hosszas vitatkozás után megszületett a határozat, mely szerint: „ezen keblbi E. Tanács a felső parancsnak hódolni kénytetve, itteni templomunk tornyában négy harangok közül e szent Ekklesia költségén öntve volt, nagyságra nézt harmadik (:2 1/2 mázsás:) harang, melyen következő jelkép és felírások állanak, um.: kerületén ez írás: »Jertek az Jákob Istenének házához és megtanít az ő utaira, Mikeásnál IV. rész«, oldalán ez az írás: »a kolozsvári Unitaria Ekklesia költségével önttetett 1796«, alább: »me fudit, Joanes Andrasofski Claudiopoli« — másik oldalán egy hajó ezen fejlül írással: »Salus tantum ab alto«, nem különben a n. Zsuki László által ajándékozott negyedik, vagyis legkisebbik harang (:1 mázsás:), melyen a Zsuki címér látható ezen fejlül írással: »Zsuki László 1787« lesznek átadandók; megbízatván jelentő gondnok aa, — ha az eredmény a kormánybiztos által szorgalmaztatnék, — a kijelölt két harang leszedése és átadására nézve teendő további czélszerű intézkedésekre“.³⁷ A két harang hiányát igen érezték a hívek. Ezért id. Fekete Pál 1860-ban saját költségén egy 2 mázsás 88 és 1/2 font súlyú új harangot önttetett.³⁸

4 A kolozsvári keblitanácsot már Kriza lelkésszé választása idejétől két derék gondnok: Mátéfi József ítélő főbíró³⁹ és Istvánfy János pénz-

ügyi tanácsos irányította.⁴⁰ Mindketten nemcsak az anyagi nehézségekkel küzdő egyházközséget vezették át a legnehezebb időszakon, de hozzájárultak ahhoz is, hogy Kriza lelkeszi hivatását a közbiztonságnak megfelelően betölthette. A két gondnokot közel egyidejűleg vesztette el a gyülekezet: 1856. június 11-én Istvánfy János, június 21-én Mátéfi József hunyt el. A kettős halálesetet követően a keblitanács Székely Miklós püspökhelyettes elnökletével ülésezett, és az évtizedeken át buzgósággal, hűséggel és nagy szorgalommal vitt gondnoki munkaért hálával és jegyzőkönyvi határozattal emlékeznek az elhunytakra.⁴¹ Ezen a gyűlésen választották gondnokká Pákei Lajost⁴², Kriza jó barátját, aki házasságkötése alkalmával egyik másznagya volt. A következő gyűlésen a másik gondnokot is megválasztották Ferenczi Mózes személyében⁴³. E két gondnok vezette a keblitanácsot Kriza további lelkeszsége idején. Amint látjuk, 26 év alatt (1835—1861) a világi elnökségben a munkatársak csak egyszer változtak, viszont Kriza pályatársai annál számosabban. Az egykorú jegyzőkönyvek és pénztári számadások alapján állítottuk össze az ekkor szolgált lelkészek és segédlelkészek névsorát:

Rendes (fő) lelkészek:

Sándor István: 1830. okt. 4-től — 1836. febr. 7-ig. (1829. aug. 1-től segédlelkész)
 Molnos Dávid: 1836. márc. 20-tól — 1836. aug. 20-ig.
 Székely Miklós: 1836. aug. 20-tól — 1837. márc. 18-ig.
 Székely Sándor: 1837. márc. 18-tól — 1837. nov. 1-ig. (Kriza lelkeszi hivatalának tényleges megkezdése).

Segédlelkészek (másodpapok, káplánok):

Gyöngyösi István: 1833. márc. 3. — 1837. ápr. 24.
 Bedő Lajos: 1836. máj. 1. — 1838. aug. 31.
 Kelemen István: 1837. máj. 1. — 1839. jún. 30.
 Sipos Gergely: 1839. júl. 1. — 1842. máj. 22.
 Török Sámuel: 1842. máj. 22. — 1844. jún. 23.
 Albert János: 1844. szept. 1. — 1845. jan. 19.
 Péterfi Sámuel: 1844. és 1845. júl.-aug. hónapokban.
 Csegezi László: 1845. jan. 19. — 1847. jún. 30.
 Nagy Sándor: 1847. júl. 1. — 1850. máj. 1.
 Jakab József: 1848. aug. 22. — 1848. dec. 31.
 Györfi Lajos: 1851. jan. 1. — 1853. jún. 30.
 Kriza Sándor: 1853. júl. 1. — 1855. szept. 16.
 Buzogány Áron: 1855. szept. 16. — 1857. szept. 1.
 Ferencz József: 1855. szept. 16. — 1857. szept. 1. 1859. szept. 1. — 1861. szept. 1. (ekkor Kriza helyébe rendes papnak választották meg).
 Pap Mózes: 1857. szept. 1. — 1859. szept. 1.
 Nagy Lajos: 1857. szept. 1. — (még 1864-ben is vett fel másodpapként fizetést).

Énekvezér tekintetében már szerencsésebbnek mondható Kriza pap-sága.

- Gál Ábelt⁴⁴ 1833. július 21-én alkalmazták orgonista kántornak és a leánygyermek tanítójának. Az új kántor kérése, hogy szeptember 1-vel kezdhesse meg hivatalát, nem talált megértésre.⁴⁵

1835. májusában, amikor Krizát lelkésznek választják, Gál Ábel is kapott 2 szavazatot. Ettől kezdődően a jóviszony a kántor és az egyházközség közt megbomlott. 1836 tavaszán a kántor a rossz lakásra és fizetésének pontatlan utalására panaszkodott. A tanács arra, hogy az orgonálást sokszor átengedi a deákoknak, temetéseken nem énekel, de legfőképpen a leánytanulók oktatását elhanyagolja, és emiatt egyes hívek gyermekeiket más iskolába viszik el.⁴⁶ Gál Ábel év végére az egyházközségből eltávozott.

Az üresen maradt állásra 1837 januárjában hívták Máté András abrudbányai kántort, aki el is fogadta a meghívást, azzal a kéréssel, hogy a passió éneklése alól mentse fel. Az egyházközség ezt elvileg elfogadta azzal a feltétellel, hogy a kántor köteles maga helyett mindig egy „tógás deákot“ állítani a passió éneklésére. Szolgálatát május 1-vel meg is kezdte,⁴⁷ és 1858. Szent György napjáig (ápr. 24.) szolgált közmegelegedésre, tanította a leánygyermeket. Ekkor beteges állapota miatt nyugalomba vonulásra kért engedélyt. A keblitanács ebből az alkalomból Máté Andrásnak „mind a tanításban, mind kántori és orgonistai kötelességének hív és pontos teljesítésében kitüntetett fáradhatatlan munkásságaért az egyház legforróbb háláját“⁴⁸ nyilvánította ki. Helyébe a várfalvi helyettes rektort: Csiki Györgyöt nevezték ki rendes kántornak. A kinevezést 1858. május 1-től a következő megjegyzéssel veszik tudomásul: „A sz. Ekklésia, mellőzve most, de fenn tartva jövődöre nézve az egyházi törvényekben és eddig szokásban gyökerező szabad választási jogát, a jelen püspöki helyettesi kinevezésen megnyugszik, kinevezett új kántorát, Csiki Györgyöt ezen hivatalra kész örömet elfogadja“.⁴⁹ Csiki lelkész és képzett fiatalember volt, feleségével közösen tanította a leánytanulókat, sokat vártak tőle. Azonban 1860. júliusában tüdőgyulladást kapott, és négy napos betegség után e hó 10-én meghalt.⁵⁰

A hirtelen haláleset után Ferenczi Lajos segédkántort bízták meg a teendők végzésével, egyben özv. Csiki Györgyné Strauss Hedvigát is felkérték, hogy egy évig tanítson.⁵¹

1861 tavaszán az egyházközségi közgyűlés előzetes levelezés nyomán megválasztotta új rendes kántorát: Sárdi József felsőrákosi rektor személyében.⁵² Az új kántor csak júniusban foglalta el állását.

5 Kriza 1842. május 23-án kötött házasságot Füzi Borbálával. Csáládi élete boldog, harmonikus volt. Házasságukból négy gyermek született: 1843-ban Gyula, 1846-ban Kálmán, 1853-ban Irma (10 hónapos korában, 1854 júniusában meghalt), 1856-ban Lenka. A gyermekektől népes lelkészi lakás gyenge állapotú, a jegyzőkönyvek szerint nincs olyan év, melyben valamit ne kellene javítani rajta. Esőzés idején alacsonyabb szintje miatt az utcáról is befolyt a víz és járhatatlan a kapualj. Ez az áldatlan állapot természetesen a gyülekezet súlyos anyagi helyzetének is következménye volt. Végre két évtized után, 1859-ben általános javítást eszközöltek. A két nyári hónapban, midőn a lelkész családotól borvízfürdőre utazott, a keblitanács felhatalmazta Pákei Lajost, a gondnokot, az általános javítás elvégzésére.⁵⁴ A munkálat 760 Pforint 30 kr-ba került.

Kriza önéletrajzában a lelkészségét így jellemzi: „maga a kolozsvári papság egymagának elég bajt, lélek- és testrongáló foglalkozást adhatott, megjegyezve azt is, hogy gyakorlatlan lévén a szónoklásban a hivatal megkezdésekor, a kevesebb bajjal kidolgozott munkát kezdetben

egész héten át kellett repetálgatnom, hogy felakadás vagy belesülés nélkül elszavalhassam⁵⁵. Ezt a műhelybitoknak tekinthető vallomást a gyülekezet nem tudta, és nem is tudhatta. Kiválóan képzett lelkészének munkáját szeretettel és hálásan fogadta. Jakab Elek jegyezte meg, hogy „egyházi beszédei az új kor eszméit, gondolkozásmódját és ízlését tüntették vissza. A teologizáló idézetekkel tűzdelt beszédek helyett a keresztény erkölcsöt, a gyakorlati életet, a tudomány és társadalom nagy kérdéseit“ tette prédikációi tárgyává.⁵⁶

Tiszta unitarizmusa, közéleti tevékenysége, a külföldi, elsősorban az angol kapcsolatok megteremtése nemcsak Kolozsváron, de az egész egyházban általános elismerést és megbecsülést biztosított számára. Ennek a köztiszteletnek első jele már 1857-ben megmutatkozott, midőn a főtanácson a kolozs-dobokai esperességet a püspökségtől teljesen elkülönítették, és esperesnek Krizát választották meg.⁵⁷ 1861. július 1-én tartott tordai zsinaton nagy többséggel választották püspökké. Kriza nehéz szívvel, hosszú levélben búcsúzott egyházközségétől, amelyet 1861. szept. 1-én a templomban tartott egyházközségi közgyűlésen olvastak fel. A búcsúlevélre hozott határozatban többek között ezeket írták: „Anyaszenteklézsiánk jelen közgyűlése nem titkolhatja el azon leverő hatást, melyet a fennebbi értesülés következtében e pillanatban érez, midőn szeretett eddigi lelki pásztorától, Főtisztelendő Kriza János úrtól megválni kénytelen, — midőn azon bensőbb viszonyt, mely a Főtisztelendősége s anyaecklézsiánk közt évek hosszú során fűződött, s mellyel szívünk nemesebb érzelmei, lelkünk örömei s nyugalma annyira összenőttek vala, most megszakadni látja . . . E tudat mellett vigasztalására van szent ekklézsiánknek ő Főtisztelendőségének azon ígérete is, hogy szenteklézsiánkat különös szeretetével ölelni ezután sem szűnne meg soha“.⁵⁸

Kriza mint a kolozsvári egyházközség lelkésze azt a munkát végezte el, amit remélt és várt a gyülekezet. A lelkekben békét és nyugalmat teremtett, szellemiekben a kor igényeit kielégítette, s anyagiakban is biztos alapokra helyezte az egyházközség életét.

SZABÓ DEZSŐ

JEGYZETEK

- ¹ Kolozsvári Unitárius Egyházközség Újabb Levéltár (a továbbiakban UL.) Fasc. III. N. 98.
- ² Kolozsvári Unitárius Egyházközség Jegyzőkönyv 1830^{tol}—1837 végéig. No. IV. (a továbbiakban JKV. IV.) 12.
- ³ A Kolozsvári Nemes Unitaria Sz. Ekklésia Jegyző-Könyve az 1826^{dik} évtől kezdve 1830^{kig} Szigeti Szigethi István Jegyzősége alatt No. III. (a továbbiakban JKV. III.) 94.
- ⁴ JKV. IV. 75.
- ⁵ JKV. IV. 15.
- ⁶ Uo. 1834. aug. 31. 24/1 jkv. sz.
- ⁷ Uo. 1835. febr. 8. 7/2 jkv. sz.
- ⁸ Uo. 1835. márc. 15. 13/1 jkv. sz.
- ⁹ Uo. 1835. máj. 24. 25. jkv. sz.
- ¹⁰ Uo. 1835. szept. 20. 36. jkv. sz.
- ¹¹ UL. VII. csomó. AX. B6X. BX. CX. DX. EX. FX.
- ¹² Uo. No. 135.
- ¹³ JKV. IV. 1835. nov. 15. 42/6 jkv. sz.

- ¹⁴ Uo. 1836. febr. 7. 11/5 jkv. sz.
¹⁵ Uo. 1835. ápr. 2. 22/4 jkv. sz.
¹⁶ Uo. 1837. Júl. 30. 58/5 jkv. sz.
¹⁷ Egyházi Levéltár Kolozsvár. Körmöczi-csomó. Levelezés.
¹⁸ UL. VII. csomó No. 135.
¹⁹ JKV. IV. 1837. okt. 30. 81/1 jkv. sz.
²⁰ Kriza János önéletrajza. KerMagv XLVII. (1912). 42.
²¹ UL. XXI. csomó No. 202. (Régi jelzés: Fasc. III.) 17.
²² Jegyzőkönyv 1838^{tol}—1842. végéig. No. V. (a továbbiakban JKV. V.) 1838. jan. 28. 2/1 jkv. sz.
²³ JKV. V. 1838. aug. 12. jkv. sz. 16/2.
²⁴ UL. VII. csomó. Nr. 32.
²⁵ JKV. V. 1840. szept. 13. 44 jkv. sz.
²⁶ Jegyzőkönyv. 1830^{tol} 1846 végéig. No. VI. (a továbbiakban JKV. VI.) 1846. dec. 13. jkv. sz. 15.
²⁷ Kolozsvári unitárius ekklezsia kebli-egyház-tanácsa Jegyzőkönyve 1847^{tol} 1860 végéig. Nr. VII. (a továbbiakban JKV. VII.) 15.
²⁸ JKV. VII. 76.
²⁹ Uo. 287.
³⁰ UL. VII. csomó Nr. 158; JKV. VI. 1845. nov. 9. jkv. sz. 24.
³¹ JKV. V. 1840. szept. 20. jkv. sz. 46.
³² JKV. VI. 1843. dec. 27. jkv. sz. 35.
³³ JKV. VII. 38.
³⁴ JKV. IV. 1835. febr. 8. jkv. sz. 8/3.
³⁵ JKV. V. 1842. ápr. 17. jkv. sz. 26.
³⁶ Uo. 1842. máj. 29. jkv. sz. 39.
³⁷ JKV. VII. 42—42.
³⁸ Uo. 363—365.
³⁹ Sub. Litt. EE. Regestr. A Kolozsvár Nemes Unitaria Sz. Ekklezsia Jegyzőkönyve, az 1806-k évtől kezdve 1826 ig. K. Solymosi Gyergyai László Jegyzősége alatt. No. II. (a továbbiakban JKV. II.) 189. 1825. március 6-án templomban tartott közgyűlésen néhai Barra István helyett választották meg kurátornak.
⁴⁰ JKV. IV. 54. 1832. máj. 20-án tartott egyházközségi közgyűlés a betegeskedő Gyergyai László helyébe jelöltek közül szavazattöbbséggel választotta meg.
⁴¹ JKV. VII. 146—147.
⁴² Uo. 148.
⁴³ Uo. 149.
⁴⁴ JKV. IV. 12. 1830. szept. 12-én Gyergyai László kurátor ajánlatára Siménfalvi Mózes kántor mellé segédkántornak alkalmazták Gál Ábelt, aki ezt a hivatalt rendes kántorrá választásáig megtartotta.
⁴⁵ Uo. 124—125. A keblitanács határozottan kimondja: „Lörintz nap után (augusztus 10) a léánkák tanítását kezdje el, azon renddel és móddal, a mint azt ezen Sz. Egyházi Gyülekezet ki szabandja a tanítás jobb módjának és rendjének intézésére nézve írásbeli Vélekedést adó Biztosoknak [Böölöni] Farkas Sándor és ifjabb Gyergyai Ferencz aai. ki neveztetvén.“
⁴⁶ Uo. 1836. márc. 27. jkv. sz. 24/5.
⁴⁷ Uo. 1837. máj. 21. jkv. sz. 40/4.
⁴⁸ JKV. VII. 201—202.
⁴⁹ Uo. 235—236.
⁵⁰ Uo. 346.
⁵¹ Uo. 347.
⁵² A Kolozsvári unitárius Ekklezsia Jegyzőkönyve 1861—62. és 63-ik évekről. No. VIII. (a továbbiakban JKV. VIII.) 1861. jkv. sz. 15.
⁵³ A jegyzőkönyvekben és számadásokban felső lelkészi lakásként emlegetett és Kriza által is lakott parokiális telek közvetlen a régi kollégium mellett volt, attól nyugatra (ma Lenin út 5.).
⁵⁴ JKV. VII. 311—312.
⁵⁵ Kriza János önéletrajza. KerMagv XLVII. (1912). 42.
⁵⁶ Jakab Elek: Kriza János unitárius püspök életirata. KerMagv XIII. (1878).
74.
⁵⁷ JKV. VII. 195—198.
⁵⁸ JKV. VIII. jkv. sz. 17.

KRIZA JÁNOS PRÉDIKÁTORI MUNKÁSSÁGA

Kriza János mint prédikátor az 1840. évi bölöni zsinaton tűnt fel. Az *Erőhatóság*¹ c. lelkész-szentelő beszédével mintegy belerobban nagy szónokaink sorába. Szónoki egyéniségének megkülönböztetjük a veleszületett hajlamok és az alapos tanulmányok rendjén szerzett homiletikai műveltség rétegét. Az előbbi domináns jegye az írói véna, utóbbié a mondanivaló európai színvonala. Nem könnyen és nem korán szövődött egybe ez a két réteg. Önéletrajzában² bevallja, hogy fiatal lelkész korában beszédeit nehezen szerkesztette: „Gyakorlatlan lévén a szónoklásban, a hivatal megkezdésekor a kevesebb bajjal kidolgozott munkát kezdetben egész héten át kellett repetálnom, hogy felakadás vagy belesülés nélkül elszavalhassam. Aztán könnyebben is jött volna nekem a versírás, mint a prózai dolgozás.“ Ebből a vallomásból is nyilvánvaló, hogy Kriza szónoki tehetsége produktív és nem produktív volt. Ő írószónok elsősorban, bár a prédikációírást nem tekintette életcéljának. Szónoki egyéniségének kibontakoztatását gátolta a kor is. Az elnyomatás alatt sokat kesereg, hogy aztán — magához térve — annál lendületesebb munkása legyen az újkor hajnalhasadásának szószékén is.

Az *Erőhatóság* Kriza programbeszéde, s mint ilyen mondanivalójában korszakalkotó, mert a negyvenes évek küszöbén, mikor még az unitárius szószéket a felvilágosodás racionalizmusa uralja, ő racionalistaelenes magatartást tanúsít és követel a jövőbeli papságtól is. A prédikátor Kriza az emberi léleknek egy új területét fedezi fel: az érzelmek világát, evangéliumi nyelven: az emberi szívet, s e világ meghódítására expedíciót indít. Az *Erőhatóság* ennek az expedíciónak a meghirdetése, egyben munkatársak toborzása is a nagy vállalkozásra. A textus nélküli, szabad szárnyalású beszéd abból a gondolatból indul ki, hogy a prédikációnak hatalommal, erőhatósággal, mai nyelven szólva szuggesztív-érzelmi hatóképességgel kell bírnia. A prédikálás célja nem a pusztá oktatás. „Szép kincs a tudomány, de magára még nem elég egy papnak...“ A keresztény ember a szószéktől nem tanítást vár csupán, hanem azt, ami a vallás célja: élményt.

Rekonstruálva a szónok dialektikus gondolatmenetét, a beszédben felvázolt programot az alábbiakban foglaljuk össze:

1 A racionalista prédikáció tárgyát a tapasztalati és közéleti dolgok világából meríti. Ezzel szemben Kriza arra figyelmeztet, hogy a prédikáció sajátos munka- és forrásterülete a *lelkiség*. Az unitárius prédikátor maradjon az Isten által kijelölt területén, ne foglalkozzék olyan tárgyakkal, melyek hivatásán kívül esnek.

2 A racionalizmus megalégszik a dolgok és jelenségek reális arcúlatának a felmutatásával. Kriza viszont a következőképpen nyilatkozik: „Szólnia kell nemcsak a szemünk elé tűnő világról, hanem a lények egy halhatatlan, fentebb tökélyű álláspontjáról...“ azaz mutassa fel a dolgok és helyzetek ideális *képét* is.

3 A racionalizmus az ész teszi az erkölcsi norma forrásává. Kriza a vallásos élmény fő alkotó elemének az érzelmet, a *szívet* tartva, ekképpen ír: „Nagy a papnak szerepe az emberi szívben. Kötelessége Isten iránt a legmélyebb tiszteletet, szeretetet, bizalmat és örömet felgerjeszteni.“